

N É Z Ő

Osztrák összeállításunk elé

Az osztrák irodalom tájainkon (ismét) divatba jött. Thomas Bernhard, Peter Handke, Ernst Jandl, Ingeborg Bachmann (és mások) kötetei egymást követően jelentek-jelennék meg magyarul; talán csak a századforduló osztrák irodalma mondhatott oly népszerűséget a magáénak, mint a mai. Akkoriban Arthur Schnitzler, Frank Wedekind, Peter Altenberg, Hugo von Hofmannstahl kötetei forogtak (német eredetiben, illetőleg fordításban) a magyar olvasók között; *A lélek és a formák* Lukács Györgyétől Kosztolányi Dezsőig, Füst Milántól Karinthy Frigyesig meg a gyermekifjú Márai Sándorig a magyar irodalom és bölcsélet alkotó egyéniségei figyeltek Bécsre, színházra-irodalomra-festészetre.

Pedig akkor sem, ma sem oly magától értetődő és problémamentes az osztrák identitásnak, az osztrákság-tudatnak, Ausztriának, az osztrák-létnek a fogalma. Hiszen Osztrák Császárság csak azóta létezett, hogy megszűnt a Német Nemzet Szent Római Birodalma (közönségesen néven a Német-Római Császárság), osztrák irodalomról viszont akkortájt nemigen gondolkodtak még az írástudók. A Habsburg Birodalom irodalma soknyelvű volt: német, cseh, olasz, szlovén, horvát, magyar, román, ruszin, szlovák, lengyel... Az osztrák tudat helyett a birodalmi tudatot népszerűsítették a XIX. század elején a hódító franciák, Napóleon ellen a birodalmi egység szükségességét meghirdető szerkesztő-író-gondolkodók: és még később is, Ausztria a Habsburg-házzal, az életében anekdotahósként is legendává-legendássá, Krúdynál ködlovaggá vált Ferenc Józseffel azonosult. Mindazok, akik egy küldetéses Ausztria-eszme körvonalazásán fáradoztak, a nagynémet megoldás ellenében a közép-európaiságban, a különféle nyelvcsaládokba tartozó népek, egymással ellentétes érdekű tartományok-nemzetek kiegyenlítésére egyedül alkalmas, nemzetekfölötti egységben gondolkodtak. A partikularitással megbélyegzett nemzetivel szemben vázolták föl az anyagi és a szellemi kultúra közöségében megmutatkozó univerzalitást, a Habsburg-színezetű Közép-Európát. Mindez aligha kedvezett egy markáns vonásokkal kirajzolt osztrákság-ideának; s minthogy német nyelvű irodalom nem pusztán a mai Ausztria határain belül létezett, így a német nyelvűség és az osztrák irodalmiság korántsem azonosítható minden probléma nélkül. A Prágában született és élete jelentős részét ott leélő Franz Kafka, vagy az ugyancsak prágai, de Ausztriában élete csekély részét letöltő Rainer Maria Rilke besorolása az osztrák irodalomba számos töprengésre adhat és adott is alkalmat. Ugyanakkor Molnár Ferenc színdarabjait első megtekintésre a magáénak érezhette az osztrák, a bécsi közönség.

Ausztria, akár valaha Magyarország, soknemzetiségű ország volt, ma is az. Az osztrák irodalom ebből a soknemzetiségű múltból és jelenből merített, nem egyszer éppen ez kölcsönzi érdekességét, Grillparzer cseh, osztrák, magyar tematikájú színdarabjai, Adalbert Stifter magyar és cseh elemekben gazdag elbeszélései jelzik az osztrák irodalom megkülönböztető vonásait, hogy tudniillik több nyelv, kulturális hagyomány mellett az egymás mellett élés közössége és konfliktusai határozzák meg művészetének jellegét. Beszédes tény, hogy Joseph Roth regényeiben a szlovén származású Trották képviselik az „örök-Ausztria” eszméjét, illetőleg egy lengyel gróf mondja ki centrum és periféria egymásra utaltságát egy közép-európai államképződményben.

Ausztria XX. századi története sok tekintetben hasonlatos a dunai népek országainak históriájához. Egyik világháború sem került el, sőt, a II. világháborúban Hitler birodalmának részeseként vett részt. Ady Endre látomásverse, *A Duna vallomása* immár Ausztriáról is szólt, még akkor is, ha 1955-ben létrejött az osztrák államszerződés, a nagyhatalmak kivonták csapataikat az országból, s a második köztársaság megkezdte a jóléti állam építését. (Megrendítően szép epizódja az újkori osztrák történelemnek, mikor 1956/57-ben a menekülő magyarok átmeneti, mások végleges otthonra lettek.) S bár a gazdasági fejlődés, a felzárkózás a fejlett országokhoz, a társadalmi béke töretlenül haladt előre, a legalább is kétes múlttal, a felemás történelemmel való szembenézés nem jellemezte a társadalom egészét. A vitathatatlanul sikeres országépítés mámorában Ausztria (nemhiába fő bevételi forrása az idegenforgalom) jól érezte és talán érzi is magát a róla formált sztereotípiák között: operettek, tézenék, kedélyesség, a Habsburg-múlt megannyi rekvizituma, nosztalgia, a Kék Duna keringő meg a Radetzky-induló, a bécsi újévi koncertek és kispolgáriság, es muss ein Stück aus Himmeln sein, Wien und der Wein, hiszen 1814–15-ben itt táncolt az európai rendet meghatározó, bájos filmmé édesített kongresszus, majd amerikai és szovjet elnökök paroláztak a Burgban, a komoly-megfontolt turisták számára maradt a szecesszió néhány emléke, a Belvedere és a Szépművészeti Múzeum, ám a többségnek inkább (köztudottan) a Prater az óriáskerékkel...

S közben szép lassan feledésbe merült az 1938 és 1945 között eltelt időszak, amikor nemigen emlegették Franz Kafkát és Gustav Mahlert, nem történt meg a fájdalomosan kíméletlen szembenézés azzal, ami történt, s amit nem-történtté nem lehetett tenni a hallgatással. S a jóléti társadalom önelégültsége, a semlegesség biztosította biztonság nem készítetett önreflexióra, egy mosolyogva vállalt szerep felülvizsgálatára. Azt azonban hiba volna nem megemlíteni, hogy 1945-től kezdve demokratikus állam épült, amelyben, még akkor is, ha a művészek közül sokan rosszul érezték magukat, bárki megfogalmazhatta a maga rosszallását, rossz közérzetét, bárki vállalkozhatott a kitérés megszervezésére. S ha olykor értetlenségtől, konzervatív ellenállástól övezetten, bárki művész a szellemi ellenállás bástyáit építhette ki műveivel. A sunyi elhallgatásoknak, az avitt formákba belemeredt magatartásoknak, a vállalt, üzleti hasznot hajtó sztereotípiáknak üzent hadat nem egy osztrák író, aki a maga osztrákságát az eddigiektől eltérően (nem egyszer tagadás formájában) akarta meghatározni. Elegendő harcukba került és kerül, a költővel szólva, a múlt be- és kivallása, egy új, érdekesebb-összintébb, szokatlanabb osztrák-identitás fölvázolása. Erről szól osztrák összeállításunk, ennek a küzdelemnek néhány epizódját, irodalmi-kulturális pillanatát mutatjuk be.

Fried István